

A tárgyszavak adatcsere- formátuma

Az OSZK-tezaurusz és a
MARC-formátumok

Ungváry Rudolf
Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári
Intézet

Formátum és szabványok

bibliográfiai: MSZ 3440/1-4 szabványcsalád

tezaurusz: MSZ 3418-87 szabvány

- - **a formátum gazdagabb, mint a szabványok:**
 - **több (korlátlan számú) relációtípus ,**
 - **több megjegyzéstípus,**
 - **kapcsolat más besorolási rendszerekkel (pl. ETO)**

A formátumba beépült minden a szabványokból, a bibliográfiai és tezaurusz-szabványokban se egy egymást, se a formátumot nem követték.

- - **hiányzó terminológiai összhang:**
 - **a formátum lassú bővülése,**
 - **a szabványok elmaradt megújítása,**
 - **(a Könyvtári Szabályzatok megjelenése).**

A besorolási adatok függetlensége

- Az elsődleges adatok állományában a keresés szempontjából hozzáférési pontok.
- A rendezés/osztályozás szempontjából besorolási adatok.
- **Önálló** (kötött) szótári **állományokat is alkothatnak** (elsősorban a földrajzi nevek és a tárgyszavak).
A személy-, testületi-, konferencianevek és a címek valójában szintén kötött szótárakat alkotnak (hiszen állományuk cserélhető és kötelezően alkalmazandó)

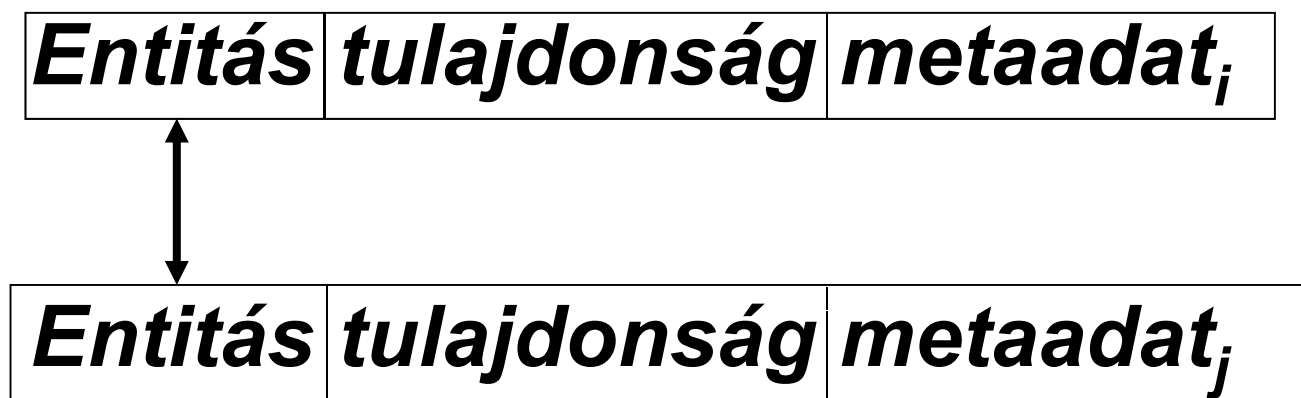
Elvileg teljesen függetlenek a bibliográfiai leírás adataitól, így a hagyományos és a gépi katalógusok állományaitól!

A formátum ontológiája

Ontológiai alapfogalmak:

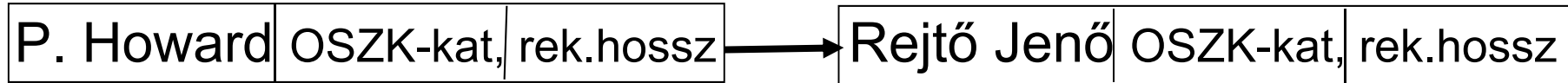
- *Entitások*
- *Relációk*
- *Tulajdonságok*
- *Metaadatok*

Az ontológiai alapmodell (s egyben adatbázis-modell):

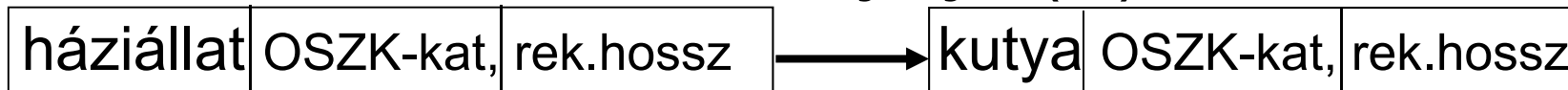

Például:

lásd

fajtája (A)

P. Howard; Rejtő Jenő; háziállat; kutya **entitás**
Oszk-katalógus **tulajdonság**
lásd, fajtája **reláció**
rekordhossz **metaadat**

Besorolási adattétel példája

rekordfej #####nz 22#####n 4500 ← metaadatok

001 <rekordazonosító> ←

005 20080713230101.0 ←

008 080705 | #n#aon | ##aa | #n#### | ##### | ###a# |
aaa## | ##### ←

040 ## \$aOSZK \$bhu ← entitások

100 ## \$aKálmán\$cMagyarország: király\$bl.\$gKönyves ←

400 ## \$aKönyves Kálmán ← relációk

550 ## \$wg \$aÁrpád-házi király ←

550 ## \$wj \$aÁrpád-család ←

670 ## \$aMagyar életrajzi lexikon ← tulajdonságok

678 ## \$aKb. 1074-1116; magyar király 1095-1116 ←

A példa megjelenítése

Kálmán (Magyarország: király), I., könyves

Tört: *Kb. 1074-1116; magyar király 1095-1116*

Forrás: *Magyar életrajzi lexikon*

lásd innen Könyves Kálmán

fölé Árpád-házi király

egésze Árpád-család

A metaadatok csak professzionális (beviteli) szinten jelennek meg

Entitások

személynév	100, 600, 700	100
testületi név	110, 610, 710	110
rendezvénynév	111, 611, 711	111
egységesített cím	130,630, 730	130
kronologikus tárgyszó	–	148
tárgyszó (tárgyszó rendszerből)	650	150
földrajzi név	651	151
formai tárgyszó	655	155
szabad tárgyszó	653	–
foglalkozás tárgyszó	656	–
dokumentum célja, rendeltetése	657	–
oktatási (tananyag) tárgyszó	658	–
hierarchikus földrajzi név	662	–
általános altárgyszó	–	180
földrajzi altárgyszó	–	181
kronologikus altárgyszó	–	182
formai altárgyszó	–	182

Relációk

- A formátumban **sokkal több reláció kezelhető**, mint akár a szokásos tárgyszójegyzékekben, akár a tezauruszok szabványaiban.
- Ez a gazdagság a **Kongresszusi Könyvtár gyakorlatából alakult ki**.
- A HUNMARC e téren **pontosan a MARC21-et követi**.

A relációtípusok száma:

8 hagyományos + **13** bővített

De továbbiak is definiálhatók a MARC21 szellemében

A hagyományos relációk

Lásd innen	4XX \$a	(lásd innen)	-
Lásd	-	lásd	use

100 ## **\$a** Rejtő **\$b**Jenő

[tételfej: egységesített (kitüntetett) alak

400 ## **\$a** P. Howard

[utalói alak]

Rejtő Jenő

lásd innen

P. Howard

P. Howard

lásd Rejtő Jenő

A nemdeszkriptor (az utalói alak) bevitelkor önálló tételfejként nem szerepel!

Csak a megjelenítéskor lesz önálló tételfej (s vele utalói rekord)

A hagyományos relációk

Lásd még	5XX \$a	<i>lásd még</i>	see also
Lásd még (inverz)	5XX \$a	<i>lásd még (innen)</i>	see also of

100 ## **\$a** Verdi, **\$j** Guiseppe **\$t** La traviata

550 ## **\$a** Dumas, **\$j** Alexandre **\$m** fils **\$t** La dame aux camélias

100 ## **\$a** Dumas, **\$j** Alexandre **\$m** fils **\$t** La dame aux camélias

550 ## **\$a** Verdi, **\$j** Guiseppe **\$t** La traviata

Verdi, Guiseppe. La traviata

lásd még Dumas, Alexandre (fils). La dame aux camélias

Dumas, Alexandre (fil). La dame aux camélias

lásd még Verdi, Guiseppe. La traviata

Mindegyik kapcsolat önálló tételfej bevitelkor is

A hagyományos relációk: összetett magyarázatos hivatkozások

Lásd tárgyi	260 \$a \$i	<i>lásd</i>	
inverze	45X \$a	<i>lásd innen</i>	-
Lásd név-/cím	664 \$a \$i	<i>szöveges</i>	-
inverze	4XX \$a	<i>lásd innen</i>	-
Lásd még tárgyi	360 \$a \$i	<i>lásd még</i>	-
inverze	55X \$a	<i>lásd innen</i>	-
Lásd még név-/cím	663 \$a \$i	<i>szöveges</i>	-
inverze	55X \$a	<i>lásd innen</i>	-
Lásd még történeti név-/cím	665 \$a \$i	<i>szöveges</i>	
-	-	-	

Összetett magyarázatos hivatkozás: példa

- **008/09=b** *[hivatkozási tételfej]*
- 150 0# **\$a** római régiség
- 260 ## **\$i** A **\$a** római régiség **\$i** altárgyszó provinciák, országok, tájak, települések deszkriptorai után használendő pl. Pannonia – római régiség; Budapest. 12. kerület – római régiség
- **008/09=a** *[kitüntetett tételfej]*
- 181 ## **\$z** Pannonia **\$x** római régiség
- 480 ## **\$x** római régiség

Összetett magyarázatos hivatkozás: megjelenítés

római régiség

A 'római régiség' altárgyszó provinciák, országok, tájak, települések deskriptorai után használendő pl. Pannonia – római régiség; Budapest. 12. kerület – római régiség

Pannonia – római régiség

lásd innen római régiség

A bővített relációkészlet

Lásd	4XX \$wx \$a	<i>lásd</i>	use
Helyett	4XX \$wy \$a	<i>helyett/lásd innen</i>	ufor
Lásd ÉS	4XX \$ws \$a	<i>lásd és-kapcsolatban</i>	use &
Helyett ÉS	4XX \$wt \$a	<i>helyett és-kapcsol.</i>	uf &
Lásd VAGY	4XX \$wu \$a	<i>lásd vagyilagosan</i>	use or
Helyett VAGY	4XX \$wv \$a	<i>helyett vagyilagosan</i>	uf or
Generikus fölé	5XX \$wg \$a	<i>általánosabb</i>	BTG
Generikus alá	5XX \$wh \$a	<i>speciálisabb/fajtája</i>	NTG
Egész	5XX \$wj \$a	<i>egésze</i>	BTP
Rész	5XX \$wk \$a	<i>része</i>	NTP
Oksági valamire	5XX \$wp \$a	<i>okozata, tárgya stb.</i>	BTC
Oksági valamiről	5XX \$wr \$a	<i>oka, kiindulása stb.</i>	NTC
Egyéb rokonság	5XX \$wm \$a	<i>lásd még</i>	RT

Példa deskriptorok közötti kapcsolatra

150 ## \$a kutya

550 ## \$wh \$a háziállat

150 ## \$a háziállat

550 ## \$wh \$a kutya

kutya

általánosabb háziállat

háziállat

fajtája kutya

150 ## \$a kutya

550 ## \$wp \$a házőrzés

150 ## \$a házőrzés

550 ## \$wr \$a kutya

kutya

rendeltetése házőrzés

házőrzés

eszköze kutya

Miért szükséges, hogy a nemdeszkriptorok (az utalói alakok) önálló rekordokkal rendelkezzenek?

- Mert hozzájuk is **kapcsolódhat magyarázat** (az utalói alakok **tárgyszavak esetén csak nagyon ritkán szinonimák**)
meghatározás, történeti megjegyzés, megjegyzés a névalak változásairól stb.
- Mert hozzájuk is **kapcsolódhat metaadat**
ha pl. az utalói alak névalakja megváltozik, a rekordfej
005 pozícióján a megfelelő értékkel ezt jelezni kell, és a
688 „Megjegyzés az alkalmazás történetéről”
mezőben
szövegesen magyarázni célszerű

Hagyományosan önálló rekordot alkotó utalói alakok a MARC21 (és vele a HUNMARC) formátumban

Hogy utalói alak ne lehetne önálló rekord tételfeje, nem Istentől eleve elrendelt törvény

A formátumban ***már kezdettől fogva*** az alábbi önálló, ún. összetett magyarázatos utalók léteznek:

260 Összetett magyarázatos „lásd” tárgyi hivatkozás

664 Összetett magyarázatos „lásd” név- és címhivatkozás

260 összetett magyarázatos tárgyi „lásd” hivatkozás

- **008/09=b** *[hivatkozási tételfej]*
- 151 0# **\$a** Cape...
- 260 ## **\$i** Az angol nevű **\$a** Cape **\$i** kezdetű fokokat lásd a „Cape” névrészt követő földrajzi nevek magyar megfelelőinél (pl. Cape Horn – Jóreménység foka)

- **008/09=b** *[hivatkozási tételfej]*
- 151 ## **\$a** kiejtés
- 260 ## **\$i** helyette lásd vagy **\$a** anyanyelvi kiejtés **\$i** vagy **\$a** külföldiek kiejtése

Megjelenítve

cape...

lásd Az angol nevű „Cape” kezdetű fokokat lásd a „Cape” névrészt követő földrajzi nevek magyar megfelelőinél (például Cape Horn – Jóreménység foka)

kiejtés

lásd helyette lásd vagy anyanyelvi kiejtés vagy külföldiek kiejtése

663 összetett magyarázatos név- és cím „lásd” hivatkozás

008/09=b *[hivatkozási tételfej]*

151 0# \$a Capa

664 ## \$a lásd vagy \$a Capa, Robert (1913-1954) \$i magyar származású fényképészt vagy \$i Cappa, Benedetta (1897-1977) \$i olasz festőt

Capa

lásd vagy Capa, Robrert (1913) magyar származású fényképészt vagy Cappa, Benedette (1897-1977) olasz festőt

Az ilyen hivatkozásokat rendkívüli gazdagságban tartalmazza a Kongresszusi Könyvtár katalógusa

Példák nemdeszkriptorok (utalói alakok) magyarázatot is igénylő tételeire

000/05=c *[a rekord állapota: javított/módosított]*

150 ## \$a katonai topográfiai térkép

450 ## \$wx \$a topográfiai térkép

750 ## \$a 623.644 \$2 eto

680 ## \$i Az 1989 előtti évtizedekben különböztették meg a katonai és a polgári felhasználás céljából kiadott topográfiai térképeket

688 ## \$i 2002-ig deszkriptor volt. Rekordjai átosztályozva a „topográfiai térkép” deszkriptorhoz

Megjelenítés

katonai topográfiai térkép

M: Az 1989 előtti évtizedekben különböztették meg a katonai és a polgári felhasználás céljából kiadott topográfiai térképeket

Vált.: 2002-ig deszkriptor volt. Rekordjait átosztályozva a „topográfiai térkép” deszkriptorhoz

ETO [623.644](#)

lásd topográfiai térkép

Ezeknek a példáknak mára a Köztauruszban se szeri, se száma.

Egy részkérdés praktikus összegezése

- A magyar HUNMARC a földrajzi neve és tárgyszavak dolgában teljesen azonos a MARC21 formátummal.
- Mindkét formátumban természetes jelenség, hogy – főleg a földrajzi nevek és tárgyszavak – esetében a nemdeszkriptoroknak (az utalói alakoknak) önálló rekordjuk van. Azaz nem pusztán egy kitüntetett tételfej rekordjának 400-as mezőjébe rögzítik őket.
- E téren felül kell vizsgálni a magyarországi feldolgozási gyakorlatot.

A Köztauruszt jelenleg már több tucat magyarországi könyvtár használja.

Amikor a KI honlapjára a frissítéseket föltesszük, utána kb. 120 rendszeres letöltést regisztrálunk.

	<i>LE összesen</i>	<i>deszkriptor</i>	<i>Nemdesz- kriptor</i>	<i>ETO-jelzet</i>
ETO teljes kiadás	–	–	–	kb. 130.000
Kongresszusi Könyvtár tezaurusza	kb. 100.000			–
Köztaurusz	64.453	44.195	20.258	–
Geotaurusz	68.303	51.079	17.224	–
ETO-jelzet				56.4153

Köztaurusz és Geotaurusz együtt: **132.756**

Köszönöm a figyelmet!